

Milieubeleid en milieufilosofie

door prof. dr. ir. E. Schuurman

Er wordt veel aandacht aan milieubeleid gegeven. Terecht, dat beleid is ingegeven door de enorme problemen die we kregen in de vorm van milieuvervuiling en natuurontwrichting. Hierdoor is ook de overtuiging gegroeid dat we met onze cultuur op een verkeerd spoor zitten. Sinds de Verlichting was de algemene visie dat we met wetenschap, techniek en economie een betere wereld zouden kunnen realiseren.

De milieucrisis

Aanvankelijk brachten atoombom en nucleaire bewapening velen aan het twijfelen. Toch bleef de mening overheersen dat onze cultuur de problemen kan oplossen die zij zelf genereert. De milieucrisis heeft inmiddels die hoop doen afnemen. Het is uitermate belangrijk te weten wat de ecologische crisis nu precies inhoudt. Het gaat om:

1. de uitputting van energiebronnen;
2. hulpbronnen waarvan de voorraden eindig zijn (grondstoffen, zoetwater, landbouwgronden) worden opgebruikt;
3. steeds meer productie-afval, wat leidt tot vervuiling en vergiftiging van de opslagruimten (waaronder lucht, bodem, waterlopen en zeeën);
4. het uitroeien van dier- en plantensoorten en het verwoesten van ecosystemen;
5. grootschalige veranderingen, zoals aantasting van de ozonlaag, het broeikaseffect en de dreigende klimaatsveranderingen.

De conclusie die men kan trekken is dat wij met onze wetenschappelijk- technische ontwikkeling, bevestigd en aangezwengeld door de economie, de natuur, het milieu en de mens bedreigen en daarmee tegelijk de basis van onze cultuur aantasten.

Voor-vragen

De grote vraag is, of wij in onze cultuur echt de les daarvan ter harte nemen. Bovendien is het de vraag of het milieubeleid verder komt dan het "*kurieren am Symptomen*". Vele maatregelen worden genomen, die overigens ook zeer te waarderen zijn. Toch is het m.i. noodzakelijk vooral aandacht te vragen voor de voor-vragen. Dat is bij het ontwikkelen van milieubeleid niet zo gebruikelijk. Toch zal een beantwoording van die voor-vragen mogelijk tot een correctie van het beleid leiden, dat daardoor zinvoller wordt.

Meer dan eens - bijvoorbeeld Etienne Vermeersch in *De ogen van de Panda* - spreekt men over het **W**(wetenschap) **T**(technologie) **K**(kapitalistische Economie)-bestel, dat vanwege zijn explosieve en expansieve ontwikkeling de grondoorzaak van de milieucrisis vormt.

Velen hebben hun kritiek op dat WTK-bestel via hun kritiek op de economie geuit. Naar mijn overtuiging wordt echter in die kritiek de techniek, of de verschijningsvorm ervan in de wetenschappelijk-technische beheersing van natuur en samenleving, teveel gespaard.

Reductie en groei

Ik zou dat willen toelichten aan de hand van de milieuproblematiek. Algemeen leeft de gedachte dat nieuwe technologieën ons kunnen helpen. Voor een deel is dat terecht, namelijk voorzover de milieutechniek de schade en vervuiling opruimt van wat we hebben aangericht. Maar indien we van schone technologie spreken binnen het kader van de bestaande wetenschappelijk-technische en economische ontwikkeling, dienen we op onze *qui-vive* te zijn.

Technologische vernieuwing kan de milieuproblematiek ten dele terugdringen, maar de intensiteit, de dynamiek en de schaalvergroding van die technologie binnen het WTK-bestel zal de winst inzake de gezondmaking van het milieu weer teniet doen. We doen m.a.w. in de bestrijding van de milieuproblematiek met de techniek wel een stap vooruit, maar omdat die stap plaatsvindt binnen een voortgaande ontwikkeling van een materialistische economie, wordt die stap voorwaarts gevolgd door twee stappen achteruit. Deze ontwrichtende tendens blijft veelal verborgen, omdat economische en

politieke machten ervan uitgaan, dat de moderne, wetenschappelijke techniek boven elke kritiek verheven is. Haar ontwikkeling is immers voor de economische groei onontbeerlijk. Een sprekend voorbeeld als toelichting: in de tuinbouw is het mogelijk gebleken 'schoon' te produceren. Althans, men denkt dat. In zekere zin is dat vanuit het micro-gezichtspunt van de ondernemer ook het geval. Maar schone productie op micro-niveau verschuift het probleem naar het macro-niveau: schone productie vraagt om meer investeringen, meer grondstof- verbruik en meer energiegebruik, dat wil zeggen dat de negatieve gevolgen daarvan aan de bron worden versterkt, bij de energiebron bijvoorbeeld. Wanneer 'schone productie' bovendien dan tot meer productie leidt - begrijpelijk overigens binnen het bestaande bestel - dan wordt de winst m.b.t. een beter milieu op micro-schaal - de tuinbouw ter plaatse - op macro-niveau weer teniet gedaan. Een stap vooruit in de goede richting kan dus, wanneer we een grotere schaal in rekening brengen, uiteindelijk leiden tot toename van de milieuproblematiek. Dat komt dan omdat schone technologie een mogelijkheid biedt de economisch-technologische cultuur opnieuw op te zwepen. Een soortgelijk verhaal is ook te houden over de elektrische, 'schone' auto. Deze mag dan 'emissie-vrij' zijn, de elektrische centrales, gestookt met aardgas, kolen of aardolie zijn dat allerminst, en in geval van kerncentrales spelen andere milieubedreigende aspecten een rol. En beide soorten centrales zijn nodig om de 'schone auto' mogelijk te maken. Met de ontwikkeling van 'mestfabrieken' is iets soortgelijks aan de hand. De directe problemen van de bio-industrie nemen er door af, zodat de bio-industrie weer kan groeien, maar de reductie van het dier tot een te manipuleren ding blijft ongemoeid. Het bedriegelijke of verraderlijke karakter van de moderne techniek binnen het geschetste kader wordt veelal niet ingezien. En het kost heel wat moeite om dat aan beleidsmakers duidelijk te maken.

Opgezweepte technologische cultuur

Zouden we uit het voorgaande niet de conclusie moeten trekken dat een beleid, gericht op een schoner milieu, behoort te verschuiven van de ontwikkeling van schone techniek naar het beheersen of onder controle brengen van de opgezweepte economisch-technologische cultuur? Binnen dat kader is de schone en dus veel duurder technologie aan te prijzen. Maar alleen aandacht voor de ontwikkeling van de technologie kan ons bedriegen, en levert geen bijdrage aan wat dan veelal 'duurzame ontwikkeling' wordt genoemd. Integendeel.

Aandacht voor de beheersing en stabilisering van de cultuurdynamiek is nodig. Aandacht voor de opgezweepte technologische cultuur legt niet alleen de oorzaak van milieuproblemen bloot, maar ook derde wereldproblemen en arbeidsproblemen worden dan zichtbaar in combinatie met milieuproblemen. Blijkbaar is milieubeleid pas dan zinvol wanneer aandacht gegeven ontwikkeling, afremming van de dynamiek en voorkeur voor kleinschaligheid.

Het resultaat daarvan zal zijn, dat van veel overbodige techniek afstand kan worden gedaan. Niet wat kan worden gemaakt, maar wat voor de mens nodig en gewenst is, moet in technische zin de aandacht krijgen. Techniek behoort als een prothese dienstbaar te zijn aan de mens. De natuur en de mens zelf mogen er niet het slachtoffer van worden.

Beheersing

Het zal uitermate moeilijk zijn om de Europese cultuur van de weg van de opgezweepte technologie en de economische roes weer op rustiger paden te brengen. Bijsturen, corrigeren, en afremmen van de hoofdtrend en alternatieven ontwikkelen is niet eenvoudig. De dynamiek afremmen, consolideren of zelfs op een lager niveau brengen, betekent echter allerm minst afzien van de technologie. Misschien wel van high-tech. Deze techniek staat immers voor het merendeel garant voor het opzwepen van de cultuur en de nare gevolgen daarvan.

Een andere manier is om deze technologie veel duurder te maken; daarmee zou indirect het consumentisme bestreden worden. Dat zou bijvoorbeeld moeten gelden voor de auto. De kosten van milieuvervuiling en natuurverwoesting worden momenteel in het gebruik van de auto niet verdisconteerd. Wanneer dat wel zou gebeuren zouden de aanschafkosten hoger worden en bij teruglopende lonen zouden er minder auto's worden verkocht. Met dat perspectief voor ogen ligt het voor de hand, dat er in onze economie wel een reorganisatie nodig is.

Een andere oriëntatie

Om een meer stationaire cultuurontwikkeling te bevorderen, moeten niet alleen de kosten voor de technologie toenemen, maar is het ook zeer gewenst dat de technologie zelf verandert. De technologie dient bijvoorbeeld integraal afgestemd te zijn op het verbeteren van de genoemde elementen van de milieucrisis. Dus: verantwoord omgaan met energie- en grondstoffen-bronnen, en vervuiling van het milieu en verwoesting van de natuur tegengaan.

Om daarbij duidelijk te maken dat ik niet tegen de technologie als zodanig ben, maar vooral aandacht vraag voor een andere oriëntatie, zou ik willen benadrukken dat toepassing van informatietechnologie ons daarbij kan helpen. Want informatietechnologie is weinig ecologisch belastend, omdat de productie en verspreiding ervan weinig energie en grondstoffen vergen, terwijl het vervuiliingsaspect klein is, misschien zelfs wel te verwaarlozen. Informatietechnologie toepassen binnen een sterk gedecentraliseerde cultuur- en industrieontwikkeling zal de milieucrisis terug kunnen dringen. En met een anders georiënteerde technische ontwikkeling zullen, om aan de geschetste dreigende dynamiek te kunnen ontkomen, ook andere processen van denken en handelen, en andere maatschappelijke organisaties van de grond moeten komen. Bijvoorbeeld: er zal aan de concentratie - bijvoorbeeld in de Randstad! - en de grootschaligheid een eind moeten worden gemaakt. Want juist concentratie en grootschaligheid hebben de natuurverwoesting en milieuvervuiling inmiddels wereldomvattend gemaakt.

Een ander voorbeeld: in de technologische cultuur neemt het vervoer over de wegen enorm toe. Daaraan dragen zowel het personenvervoer als het goederenvervoer bij. Voor beide vormen nemen we dezelfde maatregelen: uitbreiding van het wegennet, met als gevolg een nieuwe aanslag op de natuur. Beter zou het zijn het goederenvervoer ondergronds, bijvoorbeeld onder bestaande autowegen, te doen plaatsvinden. Wel nemen de kosten van de techniek toe, maar een toename daarvan is een rem op het consumentisme en de dynamiek, wat in allerlei opzichten voordelen biedt. Over het algemeen krijgen we onze technologie te goedkoop, want we houden geen rekening met de schade aan milieu en natuur. Verdisconteren we die schade wel, dan wordt de techniek wel duurder, maar minder milieu-belastend.

'Boom-economie'

Oriëntatie op een andere techniek zal - zoals al gezegd - ook een andere oriëntatie in de economie tot gevolg moeten hebben. Op economisch vlak moet gezocht worden naar een nieuw macro-economisch systeem waarbij de waarde van een goed te maken moet hebben met zijn 'ecologische relevantie', dat wil zeggen: dat er rekening wordt gehouden met het effect dat productie en consumptie ervan heeft op energie, grondstoffen, vervuiling en aantasting van eco-systemen. Tegenover een tunnel-economie als een materialistische economie, zouden we liever het beeld van een boom-economie willen gebruiken - het beeld is van B. Goudzwaard. Dat beeld voldoet aan de ecologische voorwaarden, laat ruimte voor groei, maar de resultaten of - beter - de vruchten, zijn meer proportioneel. Een dergelijke 'natuurlijke groei' hebben we tot nu toe niet kunnen bereiken.

Duurzaamheid

Het lijkt er op dat het vele spreken over 'duurzaamheid' gaat over de duurzaamheid van de enge of verengde economische groei - de tunneleconomie - en niet over duurzaamheid als de duurzame draagkracht van de natuur. Beleidsmakers zouden met deze situatie geen genoegen mogen nemen. Doen zij dat wel, en blijven ze spreken van 'duurzaamheid', dan houden ze zichzelf voor de gek. Indien 'duurzaamheid' slechts als woord in het beleid voorkomt, maar geen inhoudelijke betekenis krijgt, heeft het de functie van een verblindend toverwoord. De gevolgen van de bestaande ontwikkeling, namelijk de toename van de milieucrisis en de natuurverwoesting, worden dan schromelijk onderschat.

Cultuurhouding

De moeite is, dat bij velen het inzicht ontbreekt dat het milieuprobleem niet slechts een wetenschappelijk-technisch probleem is, dat met nieuwe wetenschappelijk-technische mogelijkheden daarom op te lossen zou zijn, maar vooral een cultureel probleem. De politieke beleidsmakers dienen in te zien, dat wetenschap, technologie en economie een andere orientatie nodig hebben. Ons cultuurethos, onze gezindheid in de cultuur dient daarbij ook te veranderen. Daarmee komen we bij een zeer gevoelig punt: ingrepen in het eerder- genoemde WTK-bestel zullen op enorme maatschappelijke weerstanden stuiten, indien niet tegelijk de grondhouding van de mens

verandert. Toch dient de noodzaak zich aan om meer aandacht te geven aan datgene wat aan de maatschappelijke structuren ten grondslag ligt, vooral welke levens- en wereldbeschouwelijke noties en welke normen en waarden daarin tot uitdrukking komen.

Onze pretenties dienen herzien te worden: de natuur is niet slechts object van onze wetenschappelijk-technische beheersing, maar heeft - een te respecteren - eigen waarde. Niet wij zijn de bezitters of scheppers ervan, maar God. Die erkenning dient onze oriëntatie in wetenschap, techniek, economie en politiek te bepalen. Indien dit niet gebeurt, moet gevreesd worden dat men het milieubeleid laat opgaan in technische oplossingen, die op papier, zoals in het verleden, er wel goed uitzien, maar in werkelijkheid ons van de wal in de sloot helpen.

Biotechnologie

De vraag die van belang is met betrekking tot nieuwe technologieën, zoals biotechnologie, is: hoe en wanneer zullen deze technologieën moeten worden gebruikt of toegepast. Vooral in de vorm van de genetische modificatie van organismen geeft de biotechnologie een goed voorbeeld van te hoge verwachtingen van nieuwe technologieën.

Vanzelfsprekende toepassing betekent het technicisme bijvallen, met als gevolg meer problemen, hoezeer het tegendeel ook wordt beweerd. Het juiste criterium wordt gevonden door mogelijke verstoringen en ontwrichtingen in een ontwikkeling te voorkomen en mogelijke tendenzen van (ten dele) heelwording bij te vallen.

In de politiek maakt men dat onderscheid te weinig. Men doet alsof de biotechnologie als de technische vormgeving of genetische modificatie van organismen een voortzetting vormt van de techniek als de vormgeving van de anorganische natuur. Bijvoorbeeld: zoals de "Delftse" techniek bij uitvindingen ruimte laat voor octrooiering - en terecht - zo meent men dat ook te kunnen toepassen op genetisch gemodificeerde organismen (ggo's). Daarbij gaat men aan het grote verschil tussen beide vormen van technologie voorbij. In de anorganische natuur streeft alles naar nivellering - uitvindingen keren zich tegen dat proces, en worden daarom ook hoog gewaardeerd -, in de levende werkelijkheid zien we het proces van differentiatie optreden. Wanneer men nu gemodificeerde levensvormen gaat octrooieren worden die levensvormen zodanig bevoordeeld, dat er alle reden is om die gemodificeerde vormen grootschalig te gaan toepassen. In die toepassing worden andere levensvormen bedreigd. Om een lang verhaal kort te maken: octrooiering van genetisch gemodificeerde levensvormen dreigt verlies aan biodiversiteit mee te brengen. Een probleem dat inmiddels groot is en terecht veel zorgen baart in het milieubeleid.

In de fase van de veredeling van cultuurgewassen - dus zonder wetenschappelijk-technische ingrepen - gaf men met het kwekersrecht blijk van meer wijsheid. Dat recht namelijk garandeert de mogelijkheid van meer diversificatie, terwijl het octrooirecht leidt tot nivellering. Dus octrooiering van genetisch gemodificeerde organismen zal op den duur een bestaand probleem, namelijk verlies aan biodiversiteit, vergroten.

Mijns inziens is het octrooieren van ggo's er het algemene bewijs van dat men inzake de oplossing van het milieuprobleem te grote verwachtingen heeft van de ggo's, vooral als het gaat om landbouwgewassen. Dat komt omdat men nog altijd in de greep is van een verzwegen ideologie van de technologie. Die ideologie heeft diepe wortels in onze cultuur. Alle toekomst-scenario's uit het verleden of alle utopieën die geënt zijn op de verwachtingen m.b.t. de technologie, zijn over het algemeen alleen maar positief.

Het zit de westerse mens blijkbaar in het bloed om bij nieuwe technische ontwikkelingen bij voorbaat alleen de winst te zien, en geen aandacht te geven aan de nadelen. We kennen inmiddels vele voorbeelden van het tegendeel: ddt, asbest, cfk's, bestrijdingsmiddelen en zelfs geneesmiddelen als halcion, softenon of het des-hormoon.

Feitelijk is de milieucrisis in alle technische utopieën niet voorzien. Diezelfde geest komt m.i. ook tot uiting in het gemak waarmee men spreekt over de geringe risico's van het in het milieu brengen van ggo's. De les van de geschiedenis zou toch moeten zijn, dat we veel voorzichtiger moeten worden, omdat die les inhoudt dat er altijd onvoorziene nadelige gevolgen aan nieuwe technologieën vastzitten! Dat zal ook het geval zijn met ggo's. En juist omdat we in die techniek met een diepingrijpende techniek te maken hebben, die we dan bovendien ook nog zeer snel wensen in te voeren, zou de politiek extra voorzichtig moeten zijn. Een extra probleem mag bij het in het milieu brengen van ggo's niet aan onze aandacht ontsnappen: Genetisch gemodificeerde micro-organismen kunnen in reactoren wetenschappelijk-technisch onder controle worden gehouden. Als transgene dieren ontstaan die we met de nieuwe technologie niet bedoelden, dan zien we dat snel en kunnen we stoppen.

Maar in het veld brengen van transgene planten laat geen dichte wetenschappelijk-technische beheersing en controle toe. Daarvoor levert de uniciteit, de wisselvalligheid en de onoverzichtelijkheid van het 'veld' teveel weerstand. Dit laatste temeer vanwege sterke veranderingen in klimaatsomstandigheden en vanwege het niet direct constateren van genetische vervuiling. Deze aanvankelijk slecht zichtbare of niet vermoede risico's worden, als ze zich voordoen, met de tijd ernstiger. Doet zich zo'n calamiteit voor, dan wordt dat pas na verloop van tijd duidelijk. En constateren we dat pas laat, dan moeten we er ons bij neerleggen met een onomkeerbaar proces te maken te hebben. Dat is met het leven, dat zichzelf vermenigvuldigt gegeven! Daarom is het verontrustend dat men met het grootste gemak spreekt van een beheersing tot 'aanvaardbare risico's'. Dat doet denken aan de technologie van het anorganische, maar in de technologie van het organische is zo'n opmerking volstrekt dwaas. Levensprocessen houden geen halt bij onze plafonds voor risico's. Wat is dan wel verantwoord te doen? Biologische inperkingen zouden ervoor kunnen zorgen dat de ontwikkeling niet uit de hand gaat lopen. Maar zullen het gebruik van groeibeperkende mutaties en het voorkomen dat planten zichzelf vermenigvuldigen, niet een ander probleem creëren, namelijk de afhankelijkheid van bedrijven, waardoor variëteit en differentiatie in bedrijfsvoering opnieuw vermindert, m.a.w.: nivellering optreedt? En is dat niet een van de oorzaken van de milieuproblemen? Het dilemma is dus groot, en moeilijk op te lossen, zonder aandacht te hebben voor de eerder genoemde noodzakelijke vernadering in het cultuurethos.

Dit artikel is gepubliceerd in het tijdschrift Beweging, 1, 1994.

Bestandsnaam: Document1
Map:
Sjabloon: C:\Users\Liesje\AppData\Roaming\Microsoft\Sjablonen\Normal.dot
m
Titel:
Onderwerp:
Auteur: Liesje
Trefwoorden:
Opmerkingen:
Aanmaakdatum: 25-6-2008 15:36:00
Wijzigingsnummer: 1
Laatst opgeslagen op:
Laatst opgeslagen door:
Totale bewerkingstijd: 15 minuten
Laatst afgedrukt op: 25-6-2008 15:51:00
Vanaf laatste volledige afdruk
Aantal pagina's: 5
Aantal woorden: 2.827
Aantal tekens: 16.455 (ong.)